

többrétegű értelem után kutatni maguknak a tág értelmű műnemeknek olvasási utasításai.

Egri Péternek nem volt kötelessége, hogy bárhogy föltegye ezeket a kérdéseket. Az is valami, ha önmagunkkal való szembesülésre ihletett. Így legalább rájövünk, hogy a némileg is elfogadható válaszokért össze kell fognia az említett területek szakembereinek, agytrösztyüknek. *Egy szférát elkülöníteni* nem lehet. Együtt is csak módjával léphetünk előre. Ki tagadhatná, hogy a művészetben kívüli, gyakorlati célú, szabott kontextusú, egyedi szituációjú szövegekkel könnyebb volna dülőre jutnunk? Az ilyen szövegek befogadói értelmét nagyban egyértelműsíti a vevők, a címzettek nyelvi, magatartási és más cselekvési „válasza”.

Ám keresse, aki tudja, az angol és a lengyel költői, festői, zenei forradalmi romantikának jövőbeli értékeit különféle lehetséges, fiktív (*ma* fiktív! Holnap is?), esetleges világokban! Keresse meg a helyüket a jelentéstani szövegtan ágrajzainak tényezőburjánzásában! Találhat valamit: olyat azonban aligha, amelyhez ne lennék kétkedő, tovább kérdező megjegyzéseket.

Török Gábor

János S. Petőfi és Terry Olivi (szerk.): Approaches to Poetry. Some Aspects of Textuality, Intertextuality and Intermediality

Walter de Gruyter, Berlin—New York, 1994. 302 p.

A Petőfi S. János és Terry Olivi szerkesztésében megjelent kötet tizenkét tanulmányban a kiindulópont az irodalmi szövegek formai és szemantikai szerveződésének a komplexitása. Ennek megközelítésében nagy a szempontokbeli változatosság. Empirikus, analitikus, nyelvi és nyelven kívüli, szövegen belüli és szövegek közötti sajátosságok, tények vizsgálatai követik egymást. De talán ennél is többet jelez a kötet alcíme, azt, hogy a megközelítések alapja a szövegiség (textualitás), szövegközöttség (intertextualitás) és a nyelvi és nem nyelvi szövegek közötti összefüggés (multimedialitás). Ismertetésemben négy olyan tanulmánnyal foglalkozom, amelyekben a vizsgálat alapja az intertextualitás és a multimedialitás.

Susanne Holthuis tanulmányának alapja egy befogadás szempontú intertextualitás, a tárgya Paul Celan egy verse: *Eine Gauner- und Ganovenweise (Intertextuality and Meaning Constitution: An Approach to the Comprehension of Intertextual Poetry, 77—93)*. Vizsgálati elve a szöveg és befogadója közötti viszonyt jelző ‘intertextuális szemiózis’. Ennek alapja egy adott vagy feltételezett ‘intertextuális készség’, amiben a szövegek meghatározó értékű lehetősége tükröződik, az, hogy a különféle szövegjelzések révén maga a szöveg ‘indokolja’ intertextuális értelmezését, így az intertextuális szövegvizsgálatban az olvasóhoz kötődő intertextuális jelentésalkotás sajátos stratégiáival kell számolnunk. Az intertextuális készséghez az explicitég különböző fokozatait társíthatjuk, amelyek a konkrét szövegek tipológiai sajátosságaitól függenek. A szóban forgó sajátosságok csak akkor jutnak intertextuális értékhez, ha az olvasó bizonyos értelmezési hipotézisek alapján mint ‘olyanokat’ fogad el.

A szerző kétféle intertextualitásbeli viszonyt különít el: tipológiai és vonatkozásit. Tipológiaiáról akkor beszélhetünk, ha funkcionális és/vagy rendszerbeli azonosságokat vagy hasonlóságokat mutathatunk ki. A vonatkozási lényege — ahogy a műszó értelmé-

ből is következik — az, hogy egy szövegben egy más szövegre való vonatkozások, esetleg utalások vannak attól függetlenül, hogy az így vagy úgy összefüggő szövegeket ugyanazon a nyelven vagy más nyelven írták. Holthuis vizsgálataiban ez utóbbi áll az előtérben.

Az említett szempontok alapján elemzi Paul Celan *Eine Gauner- und Ganovenweise* című versét, és veti egybe Villon *Tetrastique*, Heine *An Edom!* című versével, valamint egy indulóval, a *Landsknechts-Marsch* egy korábbi (egy 1590 körüli) változatával.

Marcello La Matina egy multimedialis kérdést taglal: egy zenei és nyelvi közlemény elméleti jellegű értelmezését, ennek tanulságos lehetőségét mutatja be (*The Epitaphium Sicili as a Musico-Verbal Text: A Semiotic Approach to Ancient Poetry*, 94—151). A kettős közlemény egy sajátos szemiotikai ‘tárgyat’ alkot, olyant, amely különbözik a csak nyelvi vagy csak zenei szövegtől. Az érdekes és módszertanilag is sokatmondó elméleti alapozás után egy zenei-nyelvi szöveget elemez: *Epitaphium Sicili*. Mi ebben a multimedialitás? Az I/II. századból való görög szövegnek fentmaradt a megzenésített ‘vehiculuma’ is. Elméleti alapja a Petőfiét továbbépítő vizsgálati keret: a multimedialis emberi kommunikáció szemiotikai filozófiája (I. Petőfitől *Verso una teoria e filosofia semiotica della comunicazione verbale*, 1990.). Az elméleti fejtegetések alapját és még inkább az elemzés alapját az ugyancsak Petőfitől átvett fogalmi rendszer (vehiculum, formatio, sensus, relatum) alkotja. További szempontok a közlés szemiotikai filozófiájának három (latin műszavakkal jelzett) részterületéből adódnak: modi comunicandi, modi faciendi, modi significandi. Az elemzésben a legfontosabb eljárás a beszéd (a nyelvi szöveg) melódiájának és a dal (a megzenésített szöveg mint zenemű) melódiájának egybevetése. Így jut el a szerző a zenei jelentés kérdéséhez, pontosabban a vizsgált zenei-nyelvi szöveg jelentésének megfejtéséhez, ezen belül is a szimbolikus tartalom értelmezéséhez.

Érdekes Maria Langleben intertextuális és a multimedialitásra is figyelemmel levő elemzése („*A Hebrew Melody*” by Byron and Lermontov: *Persuasion by Paradigm*). Két szöveget vizsgál: Byronnak 1815-ben írt *My Soul is Dark* című versét és ennek 1836-ból való orosz nyelvű fordítását Lermontovtól (Evrejszkaja Melodija). A kettő elemzésébe utólag bevonja Baratsinszkij 1834-ben írt hasonló tartalmú versét. És mintegy kiegészítésként a Byron-vers megzenésített ‘szövegét’ is adja.

Az elemzés alapja a szerző szerinti ‘sajátos (megfelelő, illő) olvasás’, amiben lényeges az, hogy a linearitás különféle nem lineáris szerkezetek sok dimenziójú struktúrájává szerveződik át. E sokféle struktúra közül hármát tekint gyakorinak (feltehetőleg minden versszövegben meglevőnek): mondatfeletti, időbeli és ismétlődő. A szerző úgy véli, hogy az ilyen és ehhez hasonló struktúrákra az Enkvist szerinti stílusjegyek lehetnek jellemzőek. Az író és az olvasó közötti ‘titkos’ kommunikáció jelentős mértékben a szóban forgó struktúrák hatosságától függ.

A két versben Langleben figyelemreméltó szemantikai és formai összefüggéseket, hasonlóságokat és különbségeket fed fel, mint amilyen például: az elkeseredés és a remény egyensúlya, illetőleg ennek hiánya, a király és az énekes ellentéte, a hárfá és a király lelke, a verssorok szimmetriája és e szimmetria hiánya. Mindezek alapján fő következtetésként a szerző Lermontov fordítását egy másik nagy költő személyes üzeneteként fogja fel.

Antonio Garcia-Berrio tanulmánya ugyancsak multimedialis témát taglal: festmé-

nyek és versek egybevető vizsgálatát (*Paintings and Poems: A Synthesis of Methodological Reflections on the Work of Luis Feito*, 265—292). Az irodalom és a festészet összehasonlító vizsgálatát a kérdés történetének összefoglalásával kezdi (a német szel­lemtörténeti iskola, az orosz formalisták, szemiotika stb.). Már ebből — a különben tanulságos szintézisből is — kiderül, hogy az összehasonlító elemzés alapja a 'szöveg­ként' felfogott festmény szöveg­szemiotikai vizsgálata, aminek itt tárgya Luis Feito fes­tészete.

Garcia-Berrio szerint az ilyen vizsgálat nem a festészet és a költészet egymással egyeztethető alapelemeinek (pl. vonal, folt, szín, illetőleg hangok, szavak stb.) összeha­sonlítása szerint történik, hanem a mindkét művészetben elkülöníthető szintek szerint, mint amilyen például a grammatikai, szemantikai, pragmatikai szint, illetőleg egység.

E négy tanulmány ismertetése is igazolja, hogy az intertextualitás és az interme­dialitás ma a szöveg­vizsgálatok előterében áll. Ami pedig a tanulmányok értékét illeti, teljes mértékben elfogadhatjuk a két szerkesztőnek az előszóban megfogalmazott véle­ményét, azt, hogy a tanulmányok jelentős mértékben gazdagíthatják, javíthatják a szö­veg­vizsgálatok módszereit.

Szabó Zoltán

Marcello La Matina: „La gratitudine come problema semiotico-filologico. Gli *ex voto* per San Nicola da Tolentino”

In: *Interpretazione e gratitudine. XIII Colloquio sulla interpretazione. Macerata 30—31 Marzo 1992*, a cura di Giuseppe Galli. Giardini Editori e Stampatori in Pisa, 1994. 229—272.

Az interpretáció problematikájáról a Maceratai Egyetem Giuseppe Galli által 1980 óta évenként megrendezett interdiszciplináris kollokviumain több ízben is elhangzottak multimediális tematikájú előadások. Lásd például Pierette Lavanchy „La piet... fiorentina di Michelangelo tra iconografia e psicoanalisi” (in: *Interpretazione ed Epistemologia. VII. Colloquio sulla Interpretazione. Macerata, 30—31 Marzo 1992*, a cura di Giuseppe Galli, 59—99), Cornelia Diekamp Moiso „Il tema del figliol prodigo nella pittura neerlandese” (in: *Interpretazione e Invenzione. La parabole del Figliol Prodigio tra interpretazioni scientifiche e invenzioni artistiche. VIII. Colloquio sulla Interpretazione, Macerata, 17—19 Marzo 1986*, a cura di Giuseppe Galli, Genova, Marietti, 1987. 205—244), János S. Petőfi „Béla Bartók: »Il castello del principe Barbablù« Alcuni aspetti della costituzione e del significato simbolico di un'opera d'arte multimediale” (in: *Interpretazione e Riconoscimento. Riconoscere un testo, riconoscersi in un testo. Atti del X. Colloquio sulla Interpretazione, Macerata, 21—23 marzo 1988*, a cura di Giuseppe Galli, Genova, Marietti, 201—253).

Az 1992-ben megrendezett XIII. kollokviumon Marcello La Matina a képek elem­zésének szemiotikai-filológiai kérdéseivel foglalkozott. Előadására egyrészt azért kívá­nom felhívni a figyelmet, mert a multimediális kommunikátumok elemzése szempontjá­ból érdeklődésre tarthat számot, másrészt pedig azért, mert a szerző azonos alapról kiin­dulva közelít a különféle médiumú kommunikátumokhoz.

Előadása szemiotikai kérdésekkel foglalkozó részében La Matina először a követ-

kező két kifejezés használatával foglalkozik: „*A raffigura B*” [*A* (képszerűen) ábrázolja *B*-t] és „*A esprime qualcosa-C*” [*A* valamifajta *C*-t juttat kifejezésre].

Az első kifejezést — *La Matina* szerint — abban az esetben használjuk, ha *A* releváns módon hasonlít *B*-re. Ez a kifejezés azonban nem problémamentes. Azt állítani, hogy egy *A* tárgy egy *B* tárgyat ábrázol, azt jelenti, hogy az *A* tárgyat a ‘hasonlóság’ alapján vonatkoztatjuk a *B* tárgyra. Egy tárgy azonban leginkább önmagára hasonlít; ennek ellenére nem mondjuk, hogy egy tárgy elsősorban önmagát ábrázolja! Ezenkívül a hasonlóság egy szimmetrikus tulajdonság, míg az ‘ábrázolás’ nem az. A hasonlítást kifejezésre juttató állítás pontosítására egyesek (például Goodman) a következő módosítást javasolják: „egy *A* tárgy akkor és csak akkor ábrázol egy *B* tárgyat, ha az *A* tárgy utal (referál) a *B* tárgyra”. Még pontosabban természetesen azt kellene mondanunk, hogy „az *A* tárggyal (mint egy ‘referenciális kifejezéssel’) *valaki* utal a *B* tárgyra”. De még ez a pontosítás se elegendő, mert — ahogy ez történik a votív képek esetében is — egy-egy adott képek csupán az egyik lehetséges perceptív ‘mentális imágója’ utal (valami módon) az ábrázoltra. Nyilvánvaló, hogy a pontosítási kísérleteknek ez az útja abba az irányba vezet, amelyben a ‘képi utalás’ a ‘nyelvi utalás’ közelébe kerül. Ugyanakkor nem kis nehézségbe ütközik az ‘alany’—‘állítmány’ megkülönböztetést a képekre alkalmazni, azaz elkülöníteni egy képen a kép ‘predikátum’ részét a kép többi részétől. E nehézség leküzdésében — jegyzi meg *La Matina* — valamit segíthet talán Lyons fel-fogása, aki szerint az ‘alany’, ‘állítmány’ stb. kategóriák nem fogalmiak, nem univerzálisak, hanem olyan terminusok, amelyek disztribúciós alapon elkülöníthető — tetszőleges módon értelmezhető — grammatikai osztályokra utalnak.

Hasonló problémák merülnek fel a második kifejezés használatával kapcsolatban is. Nem könnyű választ adni ugyanis arra a kérdésre sem, hogy például a votív képek mi módon juttatják kifejezésre a ‘hála’ érzését. Amikor azt állítjuk, hogy ‘hálát’ juttatnak kifejezésre, a ‘hálásnak lenni’ predikátumot alkalmazzuk valamiféle nem fogalmi módon a votív képekre.

La Matina ezek után Goodman ‘notacionalitás’ fogalmát kíséri meg képekre alkalmazni, a ‘verbális nyelv(ek)’ és a ‘képi nyelv(ek)’ különbözőségét ennek szempontjából megközelítve. (Erre a részre itt csupán egy ‘témamegjelölő’ utalást tehetek, mert ‘tartalmi’ bemutatása megkívánná nemcsak ennek a résznek, hanem a teljes tanulmányának a lefordítását.)

A fenti kérdések (és általában a képek) elemzéséhez az azonos tematikájú/funkciójú votív képek halmazát azért tekinti *La Matina* alkalmas korpusznak, mert bennük sok az ismétlődő elem, ami megkönnyíti az ‘utaló funkció’ szemiotikai megközelítését.

Petőfi S. János

Rachel Fordyce and Carla Marella (eds.): Semiotics and Linguistics in Alice's Worlds

Berlin—New York, Walter de Gruyter, 1994. 277 p.

0. 1990 júliusában az urbinói Centro Internazionale di Semiotica e di Linguistica nemzetközi konferenciát rendezett, amelynek témája „Alice nyelvészete” volt. Ez a kötet a konferencián elhangzott előadásokat tartalmazza, kiegészítve egy több száz tételt tar-